

PRIVĀTDOCENTU VIETA LATVIJAS UNIVERSITĀTĒ LĪDZ 1944. GADAM

Dr.habil.med. Māris Baltiņš

Valsts valodas centrs / LU

15.03.2022.

LU 61. konference

Privātdocentūras institūta attīstība

- Tā ir akadēmiska statusa, nevis zinātniska grāda vai akadēmiska amata iegūšana.
- Privātdocenti parādījās vācu universitātēs XVIII gs., lai piesaistītu papildu mācībspēkus (bieži ar doktora grādu), iepriekš pārlicinoties viņu spējām docēt (*facultas docendi*) un piešķirot tiesības lasīt lekcijas (*venia legendi*);
- Šāda mācībspēku kategorija savulaik bijusi arī Skandināvijas, Itālijas un Krievijas universitātēs, bet tai nav tieša analoga ne franču, ne anglosakšu augstskolās;
- Vārds «privāts» raksturo personas tiesisko statusu (nav ne augstskolas štatā, ne valsts dienestā; atalgojumu saņem no studentu iemaksām, nevis no augstskolas pamatbudžeta) pretstatā ievēlētam profesoram (*professor publicus ordinarius*);
- Krievijas impērijā līdz 1917. gadam un Vācijā līdz 1968. g. gandrīz obligāts akadēmiskās karjeras posms ceļā uz profesora statusu.

Ieviešana Latvijas Universitātē I

- Praksē privātdocenti jau kopš otrā (resp. 1920./1921. akadēmiskā gada), bet sākotnēji nav skaidra regulējuma un procedūras, viņu ievēlšanu fakultātē apstiprina Organizācijas padomē (vēlāk – Universitātes padomē);
- Piesaistot mācībspēkus, par docentiem ievēlētas savā nozarē daudzas personas bez akadēmiskā darba pieredzes. No viņiem pēc LU satversmes pieņemšanas Saeimā ar 04.04.1923. lēmumu prasīja norādīt *venia legendi* darbu (jau publicētu vai manuskriptu), kas padarītu leģitīmu viņu statusu. Bet tā nebija habilitācija klasiskajā izpratnē, un šīs personās nekļuva par privātdocentiem;
- Universitātes pirmajos darba gados par privātdocentiem (it īpaši Medicīnas un Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē) ar īpašiem nosacījumiem pieņēma darbā dažus mācībspēkus, kurus varētu dēvēt par «titulārajiem» (jeb īpašajiem) privātdocentiem.

Ieviešana Latvijas Universitātē II

- Klasiskā veidā pretendents iesniedz habilitācijas (jeb *pro venia legendi*) darbu (rakstu), kuru vērtē fakultātes izvēlēta komisija (2 vai 3 štata mācībspēki). Šo darbu neaizstāv, un tā nav disertācija.
- Ja recenzentu atzinums pozitīvs, process turpinās, un tiek noteikta parauga lekcijas tēma un diena. Parauga lekcijas tēmu uzdod fakultāte (visbiežāk profesors vai docents, pie kura katedras mācībspēks tiks piesaistīts), ja prasa vēl otru (tas nebija obligāti), tad tās tēmu izvēlējas pretendents. Lekcija notiek fakultātes padomes sēdē, un parasti ilga 40-45 min;
- Procedūra pēc parauglekciju nolasīšanas noslēdzās ar balsojumu fakultātes padomē un apstiprinājumu Universitātes padomē;
- Pēc tam vēlama (pēc tradīcijas it kā obligāta) publiska iestāju lekcija.

Ieviešana Latvijas Universitātē III

- Šo kārtību formalizēja 1927. g. 4. maija «Habilitācijas noteikumi»;
- Praksē statusa iegūšanas brīdī bija divi modeļi:
 - Medicīnas fakultātē uz privātdocenta statusu varēja pretendēt tikai persona ar doktora grādu;
 - pārējās fakultātēs doktora grāds netika prasīts, bet dažās bez habilitācijas darba iesniegšanas tika pieprasīti arī visai sarežģīti eksāmeni. Lai lieki nesarežģītu procedūru, 30. gados dažas fakultātes ievieš kārtību, ka par privātdocentiem var kļūt tikai personas, kas nokārtojušas doktoranta eksāmenus;
- Padomju okupācijas vara šo statusu atceļ (daļa kļūst par docentiem vai stundu docentiem, citi – par asistentiem);
- Vācu okupācijas iestādes šo procesu bremzē, paužot ideju, ka šāda kārtība ir tikai pagaidām un vēlāk visam jānotiek Vācijas augstskolās.

Trīs veidu privātdocenti

- Klasiskais privātdocents – pamatdarbs ārpus augstskolas (medicīnā, praktiska inženiera darbā, skolotāja amatā u.c.), ar nelielu stundu slodzi docē kādu nereti neobligātu studiju kursu, atalgojumu nesaņem vai tas visai simbolisks; šo statusu var zaudēt, ja divus semestrus nelasa lekcijas;
- Asistents (vecākais asistents) ar privātdocenta statusu – pamatdarbā augstskolā, pildot attiecīgās katedras asistenta pienākumus, bet gūstot tiesības lasīt kādu specializētu vai neobligātu lekciju kursu; parasti papildu atalgojumu šāds mācībspēks saņēma tikai par obligāta kursa lasīšanu;
- Titulārais privātdocents – pieņemts ar īpašiem nosacījumiem.

Parādoties vakancei, attiecīgās nozares privātdocenti kļuva par galvenajiem pretendentiem uz docenta vai profesora amatu.

Līdz 1943./1944. akad. g. beigām šādu statusu ieguva aptuveni 259 personas (no tiem habilitācijas brīdī 2/3 bija augstskolas asistenti), taču vienlaikus darbojās aptuveni 30-35 privātdocenti.

Problēmjaautājumi

- Ierobežota informācija par daudziem šī statusa ieguvējiem (nav saglabājušies attiecīgās fakultātes sēžu protokoli), tādēļ par vairākiem precīzi zināms fakts, bet nav ne habilitācijas darba nosaukums, ne parauglekciju tēmas. Tas īpaši attiecas uz Matemātikas un dabas zinātņu fakultātes dabaszinātniekiem, kā arī uz 1939./40. akad. gadu un vācu okupācijas laiku;
- Neskaidrs jautājums par šo darbu pieejamību (daudzi iesniegti manuskriptā, varbūt nav saglabājušies, bieži katalogos figurē kā diplomdarbi vai disertācijas); veidojot pilnīgu privātdocentu sarakstu būtu svarīgi sniegt pēc iespējas pilnīgas ziņas;
- Būtu jāvienojas par korektu šī statusa atspoguļojumu enciklopēdiskos šķirkļos un akadēmiskos izdevumos par augstskolu vēsturi.

Mana e-pasta adrese: maris.baltins@vvc.gov.lv